

MASZKULIN ÉS FEMININ REFERENCIÁK A FORDÍTÁSBAN

MASCULINE AND FEMININE REFERENCES IN TRANSLATION

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA¹

A nyelvek a természetes és a grammatikai nemekre való kifejező eszközök megléte vagy hiánya alapján is különböznek egymástól. Az orosz nyelv a szóalakokon kifejezésre jutó grammatikai eszközökkel, az angol csupán személyes és birtokos névmásokkal, míg a magyar lexikai egységekkel utal a nemekre. Jelen tanulmány angol és orosz irodalmi alkotások és nyomtatásban megjelent magyar fordításaik alapján azt vizsgálja, hogy a célnyelvi szövegben milyen nőre és férfira utaló lexikai egységek jelennek meg, és azok mint fordítási megfelelők milyen üzenetet, a fordító részéről milyen látásmódot közvetítenek. A tanulmány egy elméleti keretből és egy empirikus adatok alapján összeállított gyakorlati részből áll. Az elméleti keretet a fordítói tevékenységre, a fordítás és a hűség, valamint a fordítás és a gender studies/nemek tudománya kapcsolatára vonatkozó szakirodalom szolgáltatja. Az empirikus rész párhuzamos szövegek összevetése alapján gyűjtött példákat tartalmaz, és azt szemlélteti, milyen fordítói stratégiák alkalmasak arra, hogy a magyar nyelv grammatikai rendszeréből hiányzó nem-kategóriát a fordító lexikai eszközökkel pótolja.

Kulcsszavak: gender, a nemekre való utalás, fordítási megfelelők

Languages can be classified according to whether they show grammatical gender or not. Russian, German or Spanish mark gender on nouns or their modifiers. In English pronouns present the only evidence for gender. Hungarian is a language without any grammatical means for signaling gender. On the basis of English and Russian literary sources, the present study aims to compare the meaning and message of English and Russian lexical units indicating gender with their correspondent terms in their authentic Hungarian target language translations. In accordance with the objectives, the study consists of a theoretical framework and a part based on applied linguistics research containing empirical data. The theoretical framework is provided by special literature concerning the activity of the translator as well as the relationship between translation and fidelity, translation and gender studies. The empirical part contains examples gathered as a result of contrasting source and target language texts. This part of the study gives explanations of the solutions made by the translators with the aim of supplementing the category of gender missing from the Hungarian language.

Keywords: gender, gender references, corresponding terms in Hungarian

¹ SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA
habilitált egyetemi docens
Nyíregyházi Főiskola Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Angol Nyelv és Kultúra Intézeti Tanszék
4400 Nyíregyháza, Sóstói út 31/B.
sarolta.simigne@gmail.com

Bevezetés

Mint a Miskolci Egyetem egykori oktatója, az alábbi tanulmánnyal dr. Klaudy Kinga professzornak, számos könyv és tanulmány szerzőjének, a hazai fordítástudomány kiemelkedő képviselőjének születésnapjára köszöntéséhez kívánok hozzájárulni. A Miskolci Egyetemen a fordítások nyelvészeti szempontok alapján történő elemzését dr. Klaudy Kinga honosította meg a fordítástudomány tárgykörébe tartozó, érdekesítő előadásával, a fordítás lexikai és grammatikai elemzésén alapuló átváltási műveletek oktatásával, konferenciák szervezésével, a miskolci kollégáknak az ország tudományos életébe való bevonásával. A fordítástudomány iránti elkötelezettsége, lelkesedése motiváló és példaértékű volt az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék oktatói számára. Megbízható alapokat biztosított ahhoz is, hogy az elméletet a fordítás más, pl. kulturális vagy politikai aspektusainak vizsgálatakor is alkalmazzuk. Áldozatos munkájáért az alábbi tanulmánnyal mondok köszönetet. Angol és orosz nyelven íródott szépirodalmi művek és hiteles, nyomtatásban megjelent fordításaik alapján azt vizsgálom, hogy szépirodalmi művek fordításában milyen nőre és férfira utaló lexikai egységek fordulnak elő, és hogy azok mint fordítási megfelelők milyen üzeneteket közvetítenek, milyen látásmódot tükröznek. Először a fordítás és a gender kapcsolatát, majd a fordítói tevékenységet mutatom be.

1. A fordítás mint „hűtlen kedves”

A fordítással kapcsolatban gyakran hangzik el az a megjegyzés, hogy *A fordítás olyan, mint a nő. Amelyik szép, az nem hű, amelyik hű, az nem szép.* Nem is gondolnánk, hogy ez a szójátékon alapuló és immár szállóigévé vált állítás, a hűtlen kedveshez kapcsolódó metafora, milyen régi keletű. A francia nyelvből ered, és a 17. századra vezethető vissza. Azóta is gyakran idézik a fordítástudományban. Felmerül a kérdés: Vajon miért hozzák a fordítást a nőkkel, s mi több, egy nem minden nőre jellemző, negatív jelzővel kapcsolatba? Talán azért, mert a franciában a *fordítást* megnevező főnév, a *traduction* nőnemű, és ráadásul a *les belles infidèles* szókapcsolat különösen jó hangzású? Vagy esetleg azért, mert a történelem folyamán a nők az irodalmi életben „csak” fordítóként tevékenykedhettek, önálló művet nem – vagy csak kivételesen – jelentethettek meg?

A hűtlen kedvessel kapcsolatos metafora nem nyelvi és nem is történelmi tényekkel magyarázható, hanem egyrészt *a fordításról mint másodlagos tevékenységről való vélekedéssel*, másrészt pedig *a házastársi hűség és a fordítási hűség közötti párhuzam feltételezésével*. L.: a házasságban a hű feleség = (a valószínűleg) **nem szép nő**, ill. szép nő = hűtlen feleség; eredeti mű hű fordítása = (a valószínűleg) **nem szép fordítás**, ill. szép fordítás = eredeti mű hűtlen fordítása. Az eredeti pedig – ha a metaforát tovább fejtegetjük – a férj, azaz a férfi.

A Biblia tanítása szerint a nő a férfihoz képest másodlagos lény, hiszen Isten, aki szintén férfi volt, elsőként Ádámot teremtette meg, majd annak oldalbordájából „származtatta”/alkotta meg Évát. Hasonló a fordítás helyzete is. Először az eredetit alkotja meg a szerző, amelyet a férfi szerepével szokás azonosítani. Ezen gondolatmenet alapján, mint ahogyan a nő megteremtése, ugyanúgy a fordítás is másodlagos

tevékenység. Az eredeti szöveg szerzője, a férfi, és a fordító, a nő tevékenysége között azért van minőségi különbség, mert ami a forrásnyelven íródott műben fellelhető, az mind eredeti, természetes, igazsághoz hű és törvényszerű. A fordítás viszont az eredetiből származtatott, derivatív, másodlagos tevékenység eredményeképpen jön létre, csupán másolat, amely gyakran mesterkélt és hamis. A fordító soha nem tud ugyanolyan létrehozni, amilyen az eredeti.

Ami pedig a hűséget illeti, az a boldog házasságnak és a jó fordításnak egyaránt a feltétele kellene, hogy legyen. A házasságban a feleségnek házastársa iránt kell hűséget tanúsítania, a fordító feladata pedig az eredeti szöveghez való hűség megteremtése. Mindez azt sugallja, hogy a fordítóval szemben ugyanolyan követelmény támasztható, mint a házasságban a nővel szemben. Ha a fordítás nem hű az eredetihez, a fordítót ugyanúgy elítélik, mint a hűtlen feleséget vagy a hűtlen kedvest, aki bűnt követett el (CHAMBERLAIN 1988).

2. A fordítói tevékenység általános jellemzése

Annak ellenére, hogy a fordításról a fenti vélemény még mindig él a köztudatban, a fordítók nagy része mégis büszke arra, hogy fordító lehet, hiszen annak, hogy valakiből fordító váljon, komoly feltételei vannak. Ezzel kapcsolatban egy ókori görög író, Aristeias szavait idézzük:

“After three days Demetrius took the men with him and crossed the breakwater. There he called a meeting in a mansion built by the seashore, magnificently appointed and in a scheduled situation, and called upon the men to carry out the business of translation, all necessary appliances having been well provided. And so they proceeded to carry it out, making all details harmonise by mutual comparisons. The appropriate result of the harmonisation was reduced to writing under the direction of Demetrius. This session would last until the ninth hour, and afterwards they would break up to take care of their bodily needs, all their requirements being lavishly supplied.” Aristeias, around 130 B.C. (WAGNER–BECH–MARTÍNEZ 2002, CRONIN 2003).

A görög író az angolul ismertetett történetben azt meséli el, hogy az izraeli törzsekből 72 fordítót választottak ki, majd elvitték őket az Alexandria melletti Pharosz szigetére. Bemutatja, hogy milyen szigorú körülmények között kellett királyi utasításra a zsidók bibliai törvényeit görögre fordítaniuk. A fenti sorokat

azért idézik még napjainkban is a fordításról szóló tanulmányokban, mert ez a fordítási szituáció számunkra több szempontból is aktuális, fontos üzeneteket tartalmaz. Mindenki, aki fordítással foglalkozik, felfedezhet benne olyan mozzanatokat, amelyek napjainkban is érvényesek. Ezek a következők: a fordítás *fontos tevékenység*, már az ókorban is művelték. A fordításhoz már akkor is *nyugodt körülményekre* volt

szükség. *Időigényes tevékenység* volt, amelyhez különböző segédeszközök is rendelkezésre álltak. Ezek a feltételek napjainkban is elengedhetetlenek. Azok a kutatók, akik a globalizáció fordítástudományra gyakorolt hatásával foglalkoznak, a fenti idézet kapcsán azt hangsúlyozzák, hogy már időszámításunk előtt is mennyire fontos szerepet tölthettek be a fordításban a technikai segédeszközök (CRONIN 2003). Igaz, nem olyanok voltak, mint manapság. Azok viszont, akik az Európai Unióban látnak el fordítói feladatokat, megdöbbenve és értetlenül szembesülnek a fent idézett szövegben előforduló *men* főnév kapcsán azzal, hogy az ókorban fordítással *férfiakat* bízták meg. A brüsszeli fordítók saját tapasztalataik alapján azt hangsúlyozzák, hogy napjainkban Brüsszelben nemcsak férfiak fordítanak, hanem nők is (WAGNER-BECH-MARTÍNEZ 2002). Ez a megjegyzés adta az ötletet, hogy a bemutatott szöveget több személlyel is lefordíttassam.

3. Egy fordítással kapcsolatos felmérés ismertetése

A Miskolci Egyetemen fordítói képzésben részesülő hallgatóknak házi feladatként jelöltük ki a fenti szövegrész lefordítását. Arra vonatkozóan, hogy mire figyeljenek, szándékosan nem adtunk semmilyen instrukciót. A fordítást 19 hallgató adta be, és nem kis meglepetést okozott számukra, hogy mire is kíváncsi, aki a fordításukat értékeli. Előrebocsátottam, hogy nincs ideális fordítás, nem létezik csupán egyetlen üdvözítő megoldás. A lényeg az, hogy döntésüket meg tudják indokolni. A *men* főnév fordítási megfelelői a következők voltak: 12 fő: *men* → *férfiak*; 6 fő: *men* → *emberek*; 1 fő: *men* → *tudósok*. A *férfiak* és a *tudósok* megoldást azzal indokolták, hogy az ókorban szellemi tevékenységet nők nem folytattak, idegen nyelveket nők nem beszéltek. Akik pedig az *emberek* megoldást választották, szintén azzal érveltek, hogy amikor az *emberek* főnevet halljuk, akkor (nem mindig, de) leggyakrabban mégis férfiakra gondolunk. Mivel a *man* főnév emberi lényt és férfit egyaránt jelenthet, csupán a szótári jelentés alapján sem nehéz eldönteni, hogy Demetrius az Ótestamentum fordítását valóban kimondottan férfiakra bízta-e. Történelemmel és társadalommal kapcsolatos ismereteink alapján semmi okunk ebben kételkedni, hiszen tudjuk, hogy az ókorban, majd azt követően is, szellemi tevékenységet általában férfiak folytattak. A nők csak a középkorban kapcsolódhattak be a fordítói tevékenységbe, és akkor is elsősorban a vallásos szövegek fordítása kapcsán. Ez az egyszerű példa is azt sugallja, hogy fordításkor nem elegendő csupán a két nyelv szókinésének és grammatikai rendszerének ismerete, hanem azokat ki kell egészíteni pragmatikai, kulturális és politikai, ezeken belül pedig a nemek tudományával kapcsolatos ismeretekkel is.

4. Fordítástudomány és gender studies kapcsolata

A fordítástudományban már az 1980-as években elterjedt az az álláspont, hogy a fordítás nemcsak nyelvek, hanem kultúrák, ezen belül ideológiák közötti közvetítésre is alkalmas (VERMEER 1986). A társadalomban és a kultúrában egyre nagyobb hangsúlyt kapott a gender-tudatosság, amely nemzetközi viszonylatban nemcsak

hogy visszhangra talált, de a fordítástudományban is helyet kapott, és a fordítás gyakorlatában is markánsan tükröződött. Magyarországon viszont a gender-lingvisztika és a fordítástudomány egymásra találása sokkal később következett be, mint az angolszász nyelvterületeken, Spanyolországban, Németországban vagy Oroszországban. Véleményünk szerint a lemaradásnak nyelvi okai is vannak, hiszen a magyar nyelvben nincsenek olyan grammatikai kifejező eszközök, amelyekkel például új, feminizált formát és jelentést adhatnánk a szavaknak, mint ahogyan azt megtehetik a franciák a *maternell*, *homoindividuell*, *essentiell* lexikai kódjegységek esetében (FLOTOW 1997). Ez fordításkor nagyon fontos, hiszen ilyen aprónak és egyszerűnek tűnő módosításokkal a fordító üzeni tud olvasóinak. Idegen nyelvről magyarra történő fordításkor hasonló hatást grammatikai eszközökkel nem lehet elérni, ezért a fordítók csak lexikai eszközökhöz, legtöbbször a *nő* főnévnek és szinonimáinak kiemeléséhez, betoldásához folyamodhatnak.

Vizsgáljunk meg egy másik példát is! Ahhoz, hogy a sokat idézett *I hired a worker* (JAKOBSON in BART–KLAUDY 1985) mondatot oroszra fordítsuk, egy egész sor nyelven kívüli információra van szükségünk. Tudnunk kell, befejezett volt-e a cselekvés, vagy sem, és ennek alapján választanunk kell a folyamatos és a befejezett igék közül. Jelen dolgot számára viszont ennél sokkal fontosabb a következő: a fordítónak azzal is tisztában kell lennie, hogy a személy, aki a kijelentést teszi, valamint az, akit alkalmaznak, férfi-e vagy nő. Az orosz igealaknak ugyanis múlt időben külön hímnemű, nőnemű, semleges nemű és többes számú alakjai is vannak. A nomenekkel, amelyek szintén rendelkeznek a grammatikai nem kategóriájával, a determinánsokat is egyeztetni kell (JAKOBSON in BART–KLAUDY 1985).

5. Nemek és nyelvek

A nyelveket három csoportba sorolják annak alapján, hogy milyen eszközökkel képesek a nemekre utalni. Ezek a következők:

- a nem kategóriát morfológiai eszközökkel kifejező nyelvek, angolul *grammatical gender languages*, ilyen pl. az orosz, a német és a spanyol;
- a nemekre névmásokkal utaló nyelvek, angolul *languages with pronominal gender systems*, idesorolható pl. az angol;
- a grammatikai nem kategóriájával nem rendelkező, de a biológiai nemekhez való tartozást lexikai elemekkel kifejező nyelvek, angolul

languages without any grammatical means for showing gender, ilyen pl. anyanyelvünk, a magyar (CORBETT 1991).

A legtöbb indoeurópai nyelvben a grammatikai nem kategóriája alapján osztályozhatók a főnevek, amelyekkel a mellékneveket, névmásokat, egyes esetekben, pl. a szláv nyelvekben, így az oroszban is még az igék múlt idejű alakját is egyeztetni kell. A nyelvek morfológiai eszközei meghatározzák, hogy az egyes nyelvek és fordítási irányok függvényében milyen stratégiák alkalmazhatók, és hogy az alkalmazott stratégiák milyen többletet hoz(hat)nak létre a fordításban.

6. Nemek és fordítói stratégiák

A fordítást megelőzően a fordító szemantikai, grammatikai és asszociációkon alapuló elemzést végez (NIDA–TABER 1969). A grammatikai elemzés során problémát jelenthet a fordító számára, hogy bizonyos nyelvekben létezik a grammatikai nem kategóriája, míg más nyelvekből hiányzik. Mint ahogy arra már korábban is utaltunk, ha az angol *worker* főnevet oroszra kívánjuk fordítani, kiegészítő információra van szükségünk. Tudni kell, hogy a munkás férfi vagy nő, és ennek alapján kell a hímnemű vagy a nőnemű főnevet kiválasztani. Ezt az átváltási műveletet a fordítástudományban konkretizálásnak nevezik. Ha pedig egy ilyen egyszerű mondat szeretnénk magyarról angolra fordítani, hogy *Nagyon izgatott volt*, tudnunk kell, hogy a szóban forgó személy férfi-e vagy nő, mert csak ezen ismeret birtokában tudjuk az alanyt, azaz a megfelelő névmást kiválasztani. Az angol nyelvben napjainkban már csak a *he/she/it* személyes névmások és a *his/her* birtokos névmások őrzik a nyelvben korábban meglévő nyelvtani nem kategóriát.

Ha a nem kategóriával rendelkező nyelvekről, pl. oroszról vagy németről kell olyan nyelvre fordítania, amelyben csak a névmások (pl. angol) vagy esetleg azok sem utalnak a nemekre (magyar), a fordítónak el kell döntenie, hogy milyen stratégia lenne a legalkalmasabb arra, hogy a célnyelvben a szereplők nemét kifejezésre juttassa. A továbbiakban ezekből a stratégiákból mutatunk be néhányat.

7. Párhuzamos szövegek összevetése

Jelen fejezethez Roald DAHL *Parson's Pleasure / Jámbor örömök* című novellás kötetét, John OSBORNE *Look Back in Anger / Dühöngő ifjúság* című színművét, valamint Mihail BULGAKOV *A Mester és Margarita* című regényét és a felsorolt művek magyar fordítását használtam fel annak vizsgálatára, hogy a magyar fordításokban milyen megfelelői vannak a *man* és a *woman*, a *человек*, a *женщина* és a *девушка* főneveknek és szinonimáiknak, az angol *he / she* és az orosz *он/она* személyes névmásoknak, valamint az orosz nőnemű főneveknek. Megvizsgáltam azokat az eseteket is, amikor az eredetiben nem szerepel nőre vagy férfira utaló lexikai egység, de a fordításban igen.

Párhuzamos szövegek összevetésekor már korábban is tapasztaltuk, hogy a fordítók a nőt és a férfit jelölő főnevek célnyelvi változatát illetően gyakran olyan megoldásokat választanak, amelyek jól tükrözik, hogy a társadalom tudatában milyen sztereotípiák alakulnak ki a két nemről (pl. *he* → *professzor*; *she* → *asszony*, *menyecske*, *cseléd*, *fehérnép*, *nőcske stb.*). Máskor viszont a szövegösszefüggés, a kontextus figyelembevételével, valamint saját tudása, fordítói kompetenciája alapján dönt a fordító, majd választja ki a leginkább megfelelő célnyelvi változatot. Pl. *The old man* → *Az öreg halász*; *man* → *katona*; *woman* → *menyecske*; *she* → *Miss King*; *he* → *Ashenden*; *him* → *a bácsit*; *he* → *a gróf*, *a fiatalember*, *a papunk*, *az öreg*; *his sleeve* → *a boltos kabátujja*; *she* → *a lány*; *to her* → *a húgának*; *friend* → *barátnő stb.* (KLAUDY–SIMIGNÉ 2000: 177–178; 246–248).

7.1. A woman és a girl főnevek konkretizálása a magyar fordításokban

Dahl egyik novellája a *The Landlady* címet viseli. Szótári megfelelője alapján lehetett volna *háztulajdonosnő*, *vendéglősné* vagy *fogadósné* is. A novellából azonban kiderül, hogy itt egy, a mű indulásakor kedves, aranyos, öreg hölgyről van szó, aki lakásában idegeneknek ad szállást. Egy olyan lakás tulajdonosa, ahol a kandallóban ég a tűz, a szoba kellemesen berendezett. Ezért tanácsos a szótári megfelelőknél valamivel konkrétabb és kedveskedőbb kifejezéssel illetni; inkább illik *házinéninek*, mint mondjuk *fogadósnénak* titulálni.

(1)

The landlady → **A házinéni**

Amikor a *Dühöngő ifjúság* főhőse, Cliff kedves hangon beszél a feleségéről, a *girl* főnévvel utal rá. A fordító ezt a következőképpen érzékelteti: *girl* → *kislány*, *girl* → *szépségem*. Amikor ironikusan beszél róla, általában a *woman* főnévvel illeti. Ezt a fordító *asszonykám*-nak fordítja. Ez a főnév a magyar nyelvben kedves, bájos fiatalasszonyra utal, de a színműben a fiatalember ezt is gúnyolódva mondja, miközben a *mama* és az *apuska* ‚hercegi modorát’ emlegeti.

(2)

girl → **kislány**

You are a brave girl. (OSBORNE 54)

Bátor kislány vagy. (OTTLIK 55)

(3)

woman → **asszonykám**

Yes, that's the little woman's family. (OSBORNE 38)

Igen, ez az én asszonykám családja. (OTTLIK 39).

7.2. Személyes és birtokos névmások konkretizálása

A vizsgált művek fordításában az angol személyes és birtokos névmások (*she*, *her*) fordítási megfelelői a legtöbb esetben a következők voltak: *az asszony*, *a lány*, *a nő* és *a néni*. A fordító az *asszony* főnévvel idegen, falusi nőre, a *néni* főnévvel a szereplők közötti korkülönbségre utal. A *néni* főnév ezenkívül kedveskedő hangvétellű; közeli ismerőst jelöl, és a beszélőnek az iránta érzett tiszteletét is kifejezi. A *lány* főnevet a szereplő életkora alapján választotta a fordító, hiszen ez fiatal nőre utal.

Korántsem ennyire nem-semleges a fordítás egy olyan szituációban, amelyben két fiatalember az egyikük feleségének barátnőjéről beszélget. Úgy tűnik, nem kedvelik a szóban forgó nőnemű lényt, és ez a fordításból sokkal jobban kiderül, mint az eredetiből. Tipikus, lenéző megnyilvánulásnak vagyunk tanúi egy megvetett, gyűlölt, utált személyről. Úgy érezzük, arról a nőről beszélnek, akit valószínűleg szeretnének „megszerezni”, de a beszélgetést megelőzően ez a tervük még nem sikerült.

(1)

she → **a dög***What does **she** want?* (OSBORNE 76)*Mit akar ez a **dög**?* (OTTLIK 77)

Osborne színművének főhőse a következő monológban iróniával beszél felesége hozzátartozóiról, akikre az alább kiemelt szavakkal és kifejezésekkel utal:

(2)

Brother → *sógor*; **wonder** → *csodagyerek*; **mother** → *az anyja*; **evil minded** → *a gonosz boszorkány*

*Have you ever seen her brother? **Brother** Nigel? The straight-backed, chinless **wonder** from Sandhurst? I only met him once myself. He asked me to step outside when I told **his mother** she was **evil minded**.* (OSBORNE 34)

*Nem találkoztál még a bátyjával? Nigel **sógorral**? A peckes, behúzott hátú **csodagyerekkel**, Sandhurst díszével? Nekem is csak egyszer volt szerencsém hozzá. Kihívott, hogy verekedjünk meg, amikor szemébe mondtam **az anyjának**, hogy **gonosz boszorkány**.* (OTTLIK 35)

A *brother* fordítási megfelelője, a *sógor* a rokonsági viszonyokat konkretizálja. Így, hogy nem előzi meg birtokos névmás, távolságtartást fejez ki. A *wonder* megfelelője a *csodagyerek*. Bár itt betoldást is végrehajtott a fordító, noha a célnyelvi kifejezés nem konkretizálja a szereplő nemét. Igaz, ebben a kontextusban nincs is rá szükség. A *mother* megfelelője *az anyja*, amely a szereplőnek az anyósával való távolságtartásán kívül némi iróniát, utálatot is kifejez. Az *evil minded* szerkezet fordítása a *gonosz boszorkány*. Ebben a szerkezetben a negatív tulajdonság nemcsak a jelzőbe, hanem az azt követő főnévbe is beépül. Az utóbbi szerkezet duplán tartalmazza a negatív referenciát. Maró gúny jellemzi az apósárról való vélekedést is, amikor a *her Daddy* megfelelője a fordításban *az ő apuskája* lesz. A fordítás talán még az eredetnél is jobban kiemeli a házastárs szüleihöz és nem csak a nőkhöz kapcsolódó negatív sztereotípiákat.

7.3. A nő, az asszony, az ember főnevek betoldása

A fordítók gyakran a kontextus alapján döntenek úgy, hogy betoldják a nőre vagy a férfira utaló főneveket ott is, hol azok az eredetiben nem szerepelnek.

Dahl novellájában fordul elő egy kozmetikai készítményekről, arckrémekről szóló kontextusban a következő idióma: *It's selling like hot cakes*. Mivel kozmetikai készítményeket elsősorban nők vásárolnak, a fordító a magyar megfelelő elé betoldja a *nők* főnevet: *a nők veszik, mint a cukrot*. Ez a betoldás itt fordítói döntés eredménye, célja, hogy kiemelje a vásárlást mint tipikus női szokást.

(1)

0 → **a nő**

...it's selling like hot cakes. (DAHL 216)

...**a nő** veszik, mint a cukrot (BORBÁS 217)

A következő, orosz nyelvű példában egy nőre utaló, nőnemű főnév helyett használ a fordító jelzős főnevet, amelynek főnévi komponense a *nő*.

(2)

незнакомка → **ismeretlen nő**...мастер и **незнакомка** полюбили друг друга так крепко... (БУЛГАКОВ 510)...**a Mester és az ismeretlen nő** olyan erősen megszerették egymást, ... (SZÖLLÖSY 137)

Gyakran a nyelvek grammatikai rendszere kényszeríti ki a betoldást. Megfigyelhetjük, hogy az oroszról és angolról magyarra fordított szövegekben sokkal gyakrabban fordulnak elő a *nő*, az *asszony*, a *férfi*, az *ember* főnevek, mint az eredeti szövegekben. Az orosz nyelvben implicit módon a szavak végződése utal a grammatikai nemre. Ezt magyarul a fordító csak úgy tudja visszaadni, ha a *nő*, az *asszony*, a *férfi* főnevek betoldásával kibontja, explicitté teszi a szereplők nemét. Bulgakov regényének és magyar fordításának egybevetésekor az említett lexémák betoldására vonatkozóan a következő példákat találjuk: *гражданин* → *úriember*, *гражданка* → *fiatal nő*. Ez a két példa azért is érdekes, mert a két főnév alapjelentése: polgártárs és polgártársnő. Ezekkel a lexémákkal korábban nemcsak a Szovjetunióban lakó férfiakra és nőkre utaltak, hanem hivatalos megszólítási formaként is használták. A magyar valóságba viszont már akkor sem illett volna a *polgártárs*, illetve *polgártársnő* megnevezés, amikor a könyv magyar fordítása készült.

A *nő*, *hölgy*, *lány* főnevek betoldását szemléltető további példák:

3)

вожатая → *a vezetőnő*; *кондукторша* → *kalauznő*; *поэтесса* → *költőnő*;
киноактриса → *filmszínésznő*; *красавица архитектор* → *a szépséges építésznő*;
судомойка → *mosogatólány*; *приходящая* → *bejárónő*; *фельдшерлица* → *felcsere*
кассирша → *pénztárosnő*; *полная блондинка* → *dús idomú szőke hölgy*;
брюнетка → *barna hajú fiatal nő*; *молдая родственница* → *rokonlány*.

Összegzés

A kutatás összegzéseként leszögezhetjük, hogy a nőre utaló lexémák idegen nyelvről magyarra történő fordítása a fordítót mindig gondos mérlegelésre, majd ennek alapján választásra kényszeríti. Az angol személyes és birtokos névmások, valamint az angol és az orosz nőre utaló főnevek fordításakor általában olyan megfelelőket választanak a fordítók, amelyekhez nem fűződik negatív konnotáció. Kivételt képez-

nek azok az esetek, amikor az eredetiben hangzanak el a nőről mint ostoba és alsóbbrendű lényről olyan állítások, amelyeknek negatív színezetét a fordításban is érzékelteni kell. Ezek a vélekedések közvetlenül a szereplők nézőpontját tükrözik, akik megjegyzéseikkel a nők magabiztosságát és önbecsülését szándékoznak aláásni. Leggyakrabban konkretizálást alkalmaznak a fordítók, bizonyos esetekben a szituáció alapján, máskor viszont grammatikai kényszer következtében választják ki a legalkalmasabb fordítási megfelelőt.

Irodalom

- BART I.–KLAUDY K. (szerk.) 1985. *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelemtől irodalmából.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- CHAMBERLAIN, L. 1988. Gender and the Metaphorics of Translation. In: VENUTI, L. (ed.) 2000. *The Translation Studies Reader.* London and New York: Routledge. 314–330.
- CORBETT, G. 1991. *Gender. Cambridge Textbooks in Linguistics.* Cambridge: CUP.
- CRONIN, M. 2003. *Translation and Globalization.* London and New York: Routledge.
- FLOTOW, L. 1997. *Translation and Gender.* Manchester: St. Jerome.
- KLAUDY K.–SIMIGNÉ FENYŐ S. 2000. *A fordítás lexikája és grammatikája 2. Angol–magyar fordítástechnika.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- NIDA, E. A.–TABER, Ch. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation.* Leiden: Brill.
- VERMEER, Hans J. 1986. Übersetzen als kultureller Transfer. In: SNELL-HORNBY, Mary (Hg.) *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis.* Tübingen. 30–53.
- WAGNER, E.–BECH, S.–MARTÍNEZ, J. M. 2002. *Translating for the European Union Institutions.* Manchester: St. Jerome.

Források

- BULGAKOV, Mihail 1978. *A Mester és Margarita.* Budapest: Európa Könyvkiadó. Ford.: Szöllősy Klára.
- БУЛГАКОВ, Михаил 1988. Романы. Москва: Современник.
- DAHL, R. 1991. *Parson's Pleasure. Jámbor örömök.* Kétnyelvű kiadás. Budapest: Európa Könyvkiadó. Ford.: Borbás M.
- OSBORNE, J. 1990. *Look Back in Anger. Dühöngő ifjúság.* Kétnyelvű kiadás. Budapest: Európa. Ford.: Ottlik Géza.